

Edice a materiály

Americké filmy a znárodněná kinematografie

Československý filmový divák jistě očekával po šesti letech nacistické okupace bohatou programovou nabídku zahraniční filmové produkce, o kterou byl v protektorátních letech připraven. Situace byla ovšem jiná. Filmový dovoz se potýkal s řadou problémů, díky nimž se očekávané zahraniční filmy dostávaly do kin mnohdy i s velkým zpožděním. Na vině byly nejen poválečné dopravní potíže, ale především nová orientace československé poválečné kinematografie. Jejím znárodněním¹⁾ přešla celá oblast filmu do státních rukou a tím se i dovoz filmů ocitl v novém postavení. Při výběru zahraničních filmů již nerozhodovala pouze výše finančních nákladů vynakládaná na dovoz jednotlivých filmů a jejich umělecká hodnota, ale do hry vstoupily i otázky politické. Situace byla navíc komplikovaná rodící se novou organizační strukturou československého filmu, který po krátkém působení Národního výboru českých filmových pracovníků²⁾ přešel jako celek do V. odboru (filmového) ministerstva informací pod vedením Vítězslava Nezvala.³⁾ Vedením jednotlivých filmových resortů byla pověřena skupina zmocněnců,⁴⁾ do jejichž kompetence náležel i dovoz a vývoz filmů. Ti tvořili zvláštní sbor, jehož úkolem bylo docílit potřebné spolupráce jednotlivých složek a zároveň vypracovat hospodářský plán a zajistit jeho financování.⁵⁾ Organizační struktura znárodněné československé poválečné kinematografie pak byla dovršena centralizací správy filmových věcí v ústředním ředitelství Čs. filmové společnosti

- 1) Na návrhu osnov zákonů o znárodnění čs. filmu pracoval za války v protektorátu ilegální Národní výbor českých filmových pracovníků, v Londýně čs. ministerstvo průmyslu, obchodu a živností ve spolupráci s Bedřichem Bělohlávkem. O těchto aktivitách byla informována i Moskva. 9. 5. 1945 předložil návrh na vytvoření státní monopolní filmové společnosti Miloš Havel a s koncepcí státní společnosti s monopolem výroby, dovozu, vývozu a půjčování filmů vystoupil po příjezdu košické vlády do Prahy i ministr informací Václav Kopecký. Celá oblast filmu pak byla znárodněna dekretem prezidenta republiky (Dekret pres. rep. č. 50 [č. 24, 1945 Sb.] z 28. 8. 1945, který vycházel z návrhu osnovy dekretu o znárodnění filmu předložený vládě Svazem českých a slovenských filmových pracovníků. Blíže viz: Jiří H a v e l k a, *Čs. filmové hospodářství 1945 – 1950*. Praha 1970, s. 20 – 25.
- 2) Národní výbor českých filmových pracovníků byl ustanoven v roce 1942 po rozbití Národně revolučního výboru inteligence. 9. 5. 1945 převzal (předs. F. Papoušek, taj. J. Elbl) s pověřením České národní rady a Ústřední rady odborů správu filmových podniků a institucí a tu vykonával až do příjezdu košické vlády do Prahy.
- 3) Zástupcem vedoucího V. odboru byl min. rada Lubomír Linhart, dalším pracovníkem vrchní odb. rada Jan Hejman.
- 4) Ladislav Kolda (ateliéry a laboratoře, po třech týdnech vystřídán Janem Sinnreichem), Vladimír Kabelík (výroba dlouhých filmů), Alois Fiala (půjčovna), Emil Sirotek (správa státních kin), Jindřich Elbl (dovoz a vývoz filmů), František Papoušek (Čs. filmová kronika), František Pilát (Čs. st. ústředí pro kinofikaci), Jan Hejman (Čs. filmový ústav).
Na Slovensku spravovali filmové záležitosti slovenští zástupci zmocněnců – Ladislav Faix (ateliéry a laboratoře), Eugen Mateička (filmová kronika), Ján Fintora (dovoz a vývoz filmů), Bohuš Vančo (filmový ústav), Jozef Zourek (Čs. st. ústředí pro kinofikaci).
V dobových pramenech kolísá označení „zmocněnci“ a „zplnomocněnci“; dokonce ani zmocněnci sami nebyli v této věci jednotní.
- 5) Blíže viz: Petr M a r e š, *Všemi prostředky hájena kinematografie. Úvodem k edici dokumentu „Záznam na paměť“*. „Iluminace“ 3, 1991, č. 2, s. 75 – 82.

v čele s gen. řed. Lubomírem Linhartem a reorganizací filmového odboru ministerstva informací v roce 1946.⁶⁾

První smlouvy o dovozu zahraničních filmů do poválečného Československa byly uzavřeny již na konci války v Londýně se Sovětským svazem, Anglií a Spojenými státy. Tyto dohody byly pro nedostatek finančních prostředků uzavřeny na novém smluvním základě – filmy již neměly být nakupovány za pevně sjednané finanční částky, ale na podkladě předem dojednané procentuální účasti obou smluvních stran na čistém výnosu ze vstupného⁷⁾ po zaplacení výdajů za dopravu filmů ze strany objedávajícího.⁸⁾ Na základě tohoto principu byly uzavírány i poválečné dovozní smlouvy a otázka stanovování výše podílu pro obě smluvní strany pak hrála často rozhodující roli při úspěchu či neúspěchu jednání. Po válce však vstoupily do hry ještě otázky zahraničně politické orientace ČSR a i když se tehdejší českoslovenští filmoví zástupci snažili tuto skutečnost zastříti poukazováním na obchodní stránku věci, tento faktor vstupoval do hry stále výrazněji.

Prvním signálem v tomto směru se stala nová smlouva o dovozu sovětských filmů sjednaná v červenci 1945 zmocněncem ministerstva informací pro dovoz a vývoz filmů Jindřichem Elblem se Sojuzintorgkinem.⁹⁾ Zatímco smlouva podepsaná ještě za války byla smlouvou čistě obchodní, tato smlouva zavazující k roční distribuci 100 sovětských filmů a zaručující jim 60% promítacího prostoru v československých kinech v prvním smluvním roce s postupným zvětšováním počtu filmů o 5% každý následující rok, již měla jiný rozměr. Byla důkazem, že poválečná spolupráce se SSSR našla své příznivce i v řadách filmových zmocněnců¹⁰⁾ a sjednané smluvní podmínky ukázaly, jakým směrem se chce československá poválečná filmová politika ubírat. Jasně byla tato skutečnost deklarována na stránkách oficiálního týdeníku Svazu českých filmových pracovníků *Filmová práce* 21. 7. 1945, podle něhož smlouva vyjadřovala „...nejenom naprostou politickou shodu obou zemí, ale také skutečnou vůli ke vzájemné pomoci a přátelské spolupráci...“¹¹⁾

6) Národní výbor českých filmových pracovníků byl nejprve přejmenován na Svaz českých a slovenských filmových pracovníků a 27. července 1945 z něho vznikl výnosem min. informací č. 80 243 prozatímní správní výbor České filmové společnosti (předs. E. Sirotek, taj. E. Klos). 25. března 1946 byl jmenován ústř. řed. Čs. filmové společnosti L. Linhart, který zároveň ve funkci zástupce vedoucího V. odboru min. inf. působil jako spojovací článek mezi min. informací a Čs. filmovou společností. Rozdělení V. odboru min. inf. na úsek výroby a distribuce, technické správy a hospodářských a finančních věcí proběhlo 29. 10. 1946.

7) Čistý výnos ze vstupného se získal po odečtení provozních nákladů na provoz kina a příslušných poplatků (daň ze zábav, daň z obratu, fond pro podporu filmovnictví) z celkové částky vybrané na vstupném.

8) Se SSSR byla podepsána smlouva o distribuci sovětských filmů 27. 7. 1944 se stanoveným podílem z čistého výnosu ze vstupného 50% : 50%; z Anglie bylo objednáno smlouvou s British Commonwealth Film Corp. z března 1945 65 filmů s podílem 35% : 65% do výše 1250 liber, kdy se československý podíl zvýšil na 45% : 55 %, smlouva byla navíc doplněna dohodou s britským min. informací o výměně filmových týdeníků; s americkým US Office of War Informations (OWI) byla podepsána smlouva 10. 10. 1944 o dodání amerických týdeníků a dokumentárních filmů při podílu 50% : 50% po zaplacení výloh za synchronizaci a kopírování.

9) 11. 6. 1945 došlo k uzavření smlouvy se Sojuzintorgkinem o distribuci sovětských filmů podílem 50% : 50% pro obě smluvní strany. Jejím dodatkem byla smlouva z 12. 7. 1945 uzavřená na 10 let a obsahující zvýhodňující podmínky pro sovětské filmy při zachování stejné výše podílu obou stran. Kromě toho se sovětská strana zavázala využívat kapacitu československých laboratorů pro potřeby svého vývozu a dodat surový materiál pro kopie jejich filmů určených ČSR v prvním roce smlouvy. Podle smlouvy z 11. 6. pak byla ještě 6. 7. 1945 uzavřena roční dohoda o pronájmu některých ateliérů na Barrandově pro výrobu sovětských filmů. Ta byla později smluvně prodloužena do 1. 7. 1947.

10) Na schůzi zmocněnců 14. 7. 1945 J. Elbl prohlásil: „To co děláme v oblasti filmu je naprostá shoda s politikou této země. Je zde orientace Praha – Moskva a nikoliv Praha – Londýn, Praha – Paříž nebo Praha – New York.“ Schůze zplnomocněnců 14. 7. 1945. Národní filmový archiv (NFA), fond Ústřední ředitelství Čs. filmu (ÚŘ ČSF), sig. 1946/1.

11) *Nová filmová smlouva československo-sovětská. Slibné vyhlídky pro export českých filmů do SSSR.* „Filmová práce“ 1, 21. 7. 1945, č. 9, s. 1.

Ohlasy na novou smlouvu o dovozu sovětských filmů na sebe nenechaly dlouho čekat i přes skutečnost, že v průběhu jednání ani po jejím podepsání o ní nebyl nikdo oficiálně informován.¹²⁾ Její ustanovení se stala předmětem kritiky nekomunistického tisku, který poukazoval v této souvislosti především na chybějící americké filmy v československých kinech.¹³⁾ Této kritice nahrával i komunistický tisk jednoznačným přivítáním smlouvy¹⁴⁾ a také sám J. Elbl její obhajobou na stránkách Filmové práce: „... že si tento spojenec a přítel [SSSR – pozn. P. Z.] zaslouží, abychom se k závazkům vůči němu převzatým chovali upřímněji a počestněji, než se k závazkům a slibům daným nám chovaly jiné země na podzim roku 1938. Bude nám to nejenom slušet, ale bude nám to rozhodně také prospívat...“¹⁵⁾ Filmoví zmocněnci, a mezi nimi i J. Elbl, ovšem brzy zjistili, že sovětská strana není schopna plnit v plném rozsahu dohodnutá ustanovení smlouvy a domácí filmová výroba i distribuce se tím může ocitnout ve slepé uličce.¹⁶⁾ Na pořadu dne tak vyvstala otázka navázání kontaktů s dalšími zahraničními filmovými partnery.

Kromě dovozu anglických a francouzských filmů¹⁷⁾ stála v popředí zájmu problematika dovozu filmů amerických.¹⁸⁾ K prvnímu jednání o dovozu amerických filmů došlo v létě 1945 v ČSR mezi J. Elblem a mjr. P. Dolanem z hlavního stanu americké expediční armády v Evropě. Přesto, že se obě strany shodly v otázkách zestátnění československého filmu, podmínek dovozu z USA, osudu amerických kopií z doby protektorátu a dovozu filmových surovin a chemikálií, ke konečnému jednání o uzavření smlouvy nedošlo.¹⁹⁾ Kromě nevraživého postoje USA k znárodněnému čs. filmu a podmínkám uzavřené československo-sovětské smlouvy byla jednání poznamenána nedorozuměním, které vzniklo stažením omylem darovaných čtyř amerických filmů.²⁰⁾ Situace se navíc zkomplikovala tím, že veřejnost spojovala stažení těchto filmů s uzavřením československo-sovětské dohody a oficiální filmové kruhy obviňovala z nadbíhání Moskvě.²¹⁾ Svou roli zde sehrál i počáteční odmítavý postoj zmocněnců z léta 1945 k otázce navázání styků s Američany.²²⁾ Za tohoto stavu nebyla ani jedna strana příliš nakloněna k uzavření dohody a rozhovory byly na čas přerušeny.

K navázání nových styků došlo v zimě 1945, kdy na scénu vstoupila americká exportní asociace

12) Viz: P. Mareš, c. d., s. 79 – 80.

13) Např.: *Kde jsou filmy?*. „Obzory“ 1, 28. 5. 1945, č. 1, s. 11; *Film týden. Jednání o filmový dovoz. – Věrní zůstaneme*. „Obzory“ 1, 20. 10. 1945, č. 9, s. 142 – 144.

14) „SSSR nevadilo, že náš film byl postátněn, naopak. Pro SSSR není film zboží, nýbrž kulturní a propagační nástroj. Podmínky pronájmu filmů – 70% pro kino, 30% pro půjčovatele a výrobce dohromady musily potěšit srdce i nejzarytějšího filmového obchodníka.“ Jiří Weiss, *Pravdu i o filmu. „Kulturní politika“* 1, 28. 9. 1945, č. 3, s. 4.

15) Jindřich Elbl, *Pravda o našich filmových smlouvách. Naše filmová politika nemusí nic skrývat a přikrašlovat*. „Filmová práce“ 1, 26. 10. 1945, č. 23, s. 5.

16) Viz: P. Mareš, c. d., s. 78.

17) K československo-britské smlouvě z března 1945 přistoupil za stejných podmínek v srpnu 1945 A. Korda. Válečná dohoda s britským min. informací byla potvrzena 17. 9. 1945 a zavazovala československou stranu k distribuci dvou a více kopií válečných dokumentárních filmů při zajištění podílu pro obě strany 50% : 50%. S Francií byla sjednána smlouva o dovozu 50 filmů z 200 od 63 různých výrobců 27. 9. 1945 při podílu 40% : 60% pro francouzskou stranu u hraných filmů a 50% : 50% u filmů dokumentárních.

18) Kromě ČSR nebyly americké filmy po válce distribuovány také v Rakousku, Bulharsku, Maďarsku, Holandsku, Holandské východní Indii, Polsku, Rumunsku, Sovětském svazu, Jugoslávii, Německu, Japonsku a Koreji. *The 1946 – 1947 Motion Picture Almanach*. New York 1947, s. 748.

19) Jiří Havělka, c. d., s. 190.

20) V létě 1945 darovala americká vláda prostřednictvím svého velvyslanectví v Praze ČSR čtyři filmy, z nichž film *Věčná Eva* (It Started with Eve, 1941) byl od 13. 7. 1945 promítán v kinu Lucerna. Na počátku třetího promítacího týdne byl film americkým velvyslanectvím stažen s omluvou, že je nuceno na nátlak hollywoodských filmových společností darované filmy vrátit, neboť došlo k jejich darování omylem. Krátce po jeho stažení byla *Věčná Eva* nahrazena filmem sovětským.

21) Srov. např.: Jiří Pilář, *Cesty filmovnictví po zestátnění*. „Tvorba“ 14, 24. 10. 1945, č. 14, s. 221.

22) Blíže viz: P. Mareš, c. d., s. 81.

Motion Picture Export Association (MPEA) zastupující zájmy osmi největších amerických filmových společností.²³⁾ Ani v tomto případě ovšem nedošlo k dohodě. Československá strana vážala jednání na uznání státního filmového monopolu a navíc nesouhlasila s navrhovaným podílem americké strany na čistém výnosu ze vstupného promítaných amerických filmů.²⁴⁾ Exportní asociace si naopak nechtěla nechat diktovat od země, „která je pod sovětskou kontrolou, znárodnila celý průmysl a vytvořila státní monopolní a výkonnou politickou cenzuru“.²⁵⁾ Již předtím vstoupil ministr informací Václav Kopecký na doporučení Jana Wericha²⁶⁾ do jednání s newyorským bankéřem Milesem M. Sheroverem,²⁷⁾ který se nabídl dodat do Československa filmy od nezávislých amerických filmových společností stojících mimo exportní asociaci (viz edice). I když přes počáteční sliby V. Kopeckého kladly československé úřady Sheroverovy do cesty řadu překážek, nakonec byla mezi ním a J. Elblem uzavřena 11. 2. 1946 prozatímní dohoda o dovozu filmů nezávislých amerických filmových společností do Československa (viz edice). Souhlas V. Kopeckého s podepsáním uvedené dohody byl veden pravděpodobně jeho snahou přimět touto cestou exportní asociaci k uznání československého státního filmového monopolu a ke zmírnění jejích finančních požadavků.

K obratu v jednání s exportní asociací došlo na jaře 1946 v důsledku přetrvávajícího nedostatku filmů v československých kinech.²⁸⁾ Vstřícnější postoj začala zaujímat i exportní asociace, která byla ochuzena o zdroj zisků z ČSR. Kromě toho si americké vládní kruhy uvědomovaly, že bojkotem československého státního monopolu mohou Spojené státy přijít „...o velké výhody, které by vyplynuly z promítání britsko-amerických filmů v Československu během dvou měsíců předcházejících všeobecné volby...“.²⁹⁾ Po odmítnutí prvního návrhu exportní asociace³⁰⁾ byla za přispění amerického velvyslance v Praze Laurence A. Steinhardta a pracovníka obchodního oddělení amerického velvyslanectví v Paříži Arthura Hummela uzavřena mezi J. Elblem a zástupcem exportní asociace, bývalým československým filmovým podnikatelem L. Kantůrkem,³¹⁾ 10. května 1946 prozatímní dohoda o promítání amerických filmů nacházejících se na americkém velvyslanectví v Praze (viz edice).³²⁾ Rok a půl trvající jednání o dovozu amerických filmů do Československa pak byla zakončena v New Yorku 17. 9. 1945 podepsáním roční smlouvy s monopolními právy na tři roky o dovozu 80 dlouhých a 80 krátkých amerických

23) MPEA vystupovala od svého vzniku v prosinci 1945 jako výhradní distributor filmů osmi největších amerických filmových společností pro Evropu (Columbia, Metro-Goldwyn-Mayer, Paramount, RKO, Twentieth-Century Fox, United Artists, Universal a Warner Bros).

24) MPEA požadovala podíl přesahující 60% z čistého výnosu vstupného, zatímco domácí filmové kruhy nabízeli Američanům zpočátku stejné podmínky, za kterých byla uzavřena smlouva se Sojuzintorgkinem – 50%.

25) *The 1946 – 1947 Motion Picture Almanach*, s. 749.

26) *Záznam na paměť*. „Iluminace“ 1, 1991, č. 2, s. 99.

27) M. M. Sherover se seznámil s J. Werichem a J. Voskovcem pravděpodobně během jejich pobytu v USA za druhé světové války.

28) Přetrvávající poválečné dopravní potíže bránili včasnému dodání anglických a francouzských filmů do ČSR podle uzavřených dovozních smluv.

29) Steinhardt Byrnesovi, Praha 8. 3. 1946, č. 347. National Archives Washington, DC, Record Group 59, 860F.4061 MP/3 – 846.

30) MPEA nabídla k výběru 96 – 120 filmů z celkového počtu 200 za podíl z čistého zisku ze vstupného se zárukou 5 mil. dolarů.

31) Ludvíka (Louise) Kantůrka jako oficiálního zástupce MPEA v Praze doprovázel pracovník pařížského amerického velvyslanectví Arthur Hummel, neboť americká strana se domnívala, že by nebylo vhodné mít v Praze jako jediného zástupce neameričana.

32) Uzavřená smlouva se týkala 40 amerických filmů nacházejících se na americkém velvyslanectví v Praze, které byly připraveny k promítání v ČSR již za války americkým OWI. Filmy byly smlouvou uvolněny k promítání pouze po dobu vyjednávání mezi MPEA a J. Elblem o stálou smlouvu o dovozu amerických filmů do ČSR.

filmů mezi exportní asociací a gen. řed. Čs. filmové společnosti L. Linhartem a zmocněncem pro dovoz a vývoz filmů J. Elblem (viz edice).³³⁾

V málokteré oblasti znárodněné poválečné československé kinematografie vystupovala do popředí tak zřetelně vazba mezi filmem a politikou jako v otázce dovozu amerických filmů. A to i přes to, že odpovědní domácí filmoví pracovníci se snažili tuto skutečnost popřít poukazováním na hospodářskou a obchodní stránku dovozu (viz edice). Sebelepší argumentace ovšem nemohla zastřít skutečnost, že potíže při jednání o dovozu amerických filmů do Československa signalizovaly blížící se závažnější politické střetnutí, které na sebe nenechalo dlouho čekat.

Pavel Zeman

33) Pozdější změny v československé dovozní politice vyžadovaly úpravy smlouvy, se kterými MPEA nesouhlasila. 17. 9. 1949 proto vstoupila v platnost likvidační ujednání původní smlouvy. V dalších letech byly americké filmy ojediněle individuálně nakupovány u soukromých filmových výrobců stojících mimo MPEA.